

Розп'ята душа на хресті всевишньої печалі

До Дня пам'яті жертв Голодомору 1932-33 років

Голос. Хто це? Чий голос щоночі просить: «Хлібця! Хлібчика дай, мамо! Крихітку хлібця!». (Сценка. Маленький хлопчик простягає руки до ікони).

Бозю! Що там у тебе в руці?

Дай мені, Бозю, хоч соломинку...

Щоб не втонути в Голодній Ріці.

Бачиш, мій Бозю, я — ще дитинка

Тож підрости хоч би трохи бодай.

Світу не бачив ще білого, Бозю,

Я - пташенятко прибите в дорозі.

Хоч би одненьку пір'їнку дай,

Тато і мама холодні мерці.

Бозю, зроби, щоби їсти не хтілось!

Холодно, Бозю,

Сніг дуже білий,

Бозю, що там у тебе в руці!..

(Звучить соната Бетховена).

Інсценізація твору «Молитва за убієнний голодом» К. Мотрин.

(Учениця, Мати-Україна, стоїть на колінах перед іконою Богородиці і молиться).

Мати-Україна. Богородице! Матір наша небесна! Свята Покрово, покровителько люду свято-руського! Куди ж ти відійшла? Чого ж залишила мою землю і народ мій на поталу червоних дияволів? Чи ж не бачиш, що вони доточують кров із могутнього українського дерева? Чи ж не бачиш криниці, повної українських сліз? Чи ж не бачиш, що то вже не я - Україна, а велетенська могила? Де ж ви, сили небесні?!

Ведучий І стояла Вона осліпла від горя, обдерта, сива, напівблаженна, мукою підпирала небо, моторошно роззиралася, Мати-Україна, на велетенському хресті розіп'ята.

Мати-Україна (шепче). Дітоньки мої, заждіть Івани, Марії, Тарасі! Стривайте! Куди ж ви? Як же я без вас?

(Голосніше) Прости, небо! Прости, земле! Простіть, зорі! Всі сили земні і небесні, простіть муку і божевілля мого народу! Ту моторошну дику ніч, усі жахи, небачені від сотворення світу, простіть! (Тихо) Нема. Зотліли. Відлетіли ключами в небо.

Ведучий. І щонаочі чути, як оплакують велетенські могили лише солов'ї і зозулі, білий квіт садів та цвинтарні бузки, плачуть молоді трави, стогнуть жита, ридма ридають зорі, летять у ніч і гаснуть над спорожнілими хатами.

І щовесни у Великодню ніч, як забуває зело, спалахнуть цвітом сади, як зійде місяць і вистоїться у ставках і криницях вода, приходять з небес три жони святі: Київська Русь, козачка Січ і соборна чорнобильська Україна.

Мати-Україна. Ходи до мене, роде мій, вечеряти! Марії, Ганни, Уляни, Соломії, Андрії, Василини, Грицики, Катрусі, покірно прошу до святої вечері. Пригощайтесь, причащайтесь, роде мій скорботний! Діти мої - квіти викошені! Ключ мій журавлиний на рідній землі підстрелений! Муко моя довічна! Скорбото моя всевишня!

Ведучий. І пливуть Чумацьким шляхом білі тіні з білої небесної України й сідають до поминальної вечері.

Мати-Україна. Як там тобі, родино наша, на тій небесній Україні? Чи ж ростуть і там тополі, мальви, калина? Чи ж білі у вас хати? Як сіється, жнивується? Чи ж є вечорниці, реготи на хуторах і левадах? Чи ж заручини і хрестини, чи ж радість є? Мабуть, це все до вас пішло, бо на земній Україні ні сміху, ні радощів, ні пісень. Лише квітує погибель, регоче лихо, жнивує горе на чорнобильській межі.

Ведучий. Роде наш небесний! Народе Божий неоплаканий! Лика неціловані, руки не перехрещені! Душі рідні перед господніми воротами не поблагословенні!

Прости, народе Божий! Прости цю прокляту землю, цей милий рай, на якому оселився диявол. Усіх нас грішних прости, що мовчали, за упокій твій молебнів не справляли, поминальних свічок не світили, обідів за тебе не робили. І ми покарані за безпам'ятство. І до нас озвалося лихо. Нагодовано і нас смертоносним плодом, горить і над нами лиховісне непогасна свіча. Прости ж нас, роде наш замордований, лише сирою землею зігрітий.

У нас, українців є традиція: коли людина помирає, запалюють свічку, щоб душа летіла при світлі і знайшла свій прихисток у потойбіччі. А, оскільки, у 1933-му померлим ніхто не світив свічки, то душі їхні досі неприкаяні і не можуть опікуватися нами.

Запалимо Свічку Пам'яті.

Вірш «Свічка пам'яті».

Ніч огорнула мою Україну.

В небі високо засяли зорі.

Чому ж до зірок я думкою лину,

Схиляючи голову в тихій покорі?

Може ті зорі – то душі людей,

Які відлетіли в Голодні часи?

...А серед них скільки було дітей!..

Їм не бачити більше земної краси.

Ніколи вже їм не пізнати Кохання...

Не пройтися щасливими лісом, ні
полем...

Голод знищив життя і сподівання...

Збережи, Боже, рід наш!

Повернись до нас, Доле!

Раптом туга стискає душу мою...

Свічку поставлю в вікні. Запалю.

Прошепчу я тихенько молитву свою-

Тих, голодних, 30-х я гріх замолю.

Хай світло від свічки у небо летить-

Хоча б одну Душу зігріє в цю мить,

Щоб Душа ця загублена спокій знайшла-

І у Вічність до Бога вона відійшла.

Гончар Т.А.

Їм – неоплаканим і невідспіваним...Їм – похованим без труни й молитви... позбавлених могили й шани – присвячується цей реквієм.

Пом'янімо мільйонії жертви,
Які голодом винищив кат.
В тридцять третьому році, що вмерли
І лишились лежать коло хат.

Виконується пісня «Україні».
Слова Н. Шаварської Музика Т.Гончар
Моя Вкраїно, вистраждана доле,
Тобі б до сонця гордою рости,
Тебе ж із дому нелюди вигонили,
І мусила свій хрест тяжкий нести.

Тебе з корінням – та на попелище,
Тебе у воду з каменем тяжким.
А ти злітала усе вище й вище,
Не скорена й не зламана ніким.

Із серця слово рідке виривали,

Палили вроду у сліпім вогні.
А ти весною знову зацвіла
У вишитім вкраїнському вбранні.

Тебе топтали, били, розпинали,
Стріляли у калину і пісні,
А ти співала, як же ти співала!
Й верталися до саду солов'ї.

Моя Вкраїна, гарна, як тополя,
Я – українка із прапрадідів.
Схиляюсь в молитовному поклоні
Щоб наш не перевівся родовід

Мало знайдеться не тільки в історії України, а й світу, таких жахливих трагедій, як Голодомор 1932-1933 років, який випав на долю народу найродючішої і найблагодатнішої землі – України.

Голод – це не тільки смерть, а й духовна руїна, знищення здорової народної моралі, втрата ідеалів, занепад культури, рідної мови, традицій.

Йшли в могилу найкращі, несли найкоштовніше, що є в нації – гени розуму, здоров'я, гени досконалості фізичної й духовної, гени милосердя, справедливості, людяності й відваги, всіх мислимих людських чеснот і талантів. Обривався вічно живий ланцюжок поколінь: українському народові, якого ніколи не щадила доля, було завдано смертельного удару.

Це була безкровна війна тоталітарної системи проти українського народу. Війна – задля того, щоб підірвати коріння волелюбної нації, винищити цілий етнос.

Уявляєте собі, щоб без стихії, без засухи, без війни – в самому центрі цивілізованої Європи, в Україні, яка незадовго перед цим була житницею континенту, було знищено голодом мільйони людей! Тільки дітей, зморених голодом - 3 млн. 900тис.! Ось наслідки цієї війни. І це ще не остаточний підрахунок жертв.

34-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО, до складу якої входять 193 країни, одноголосно прийняла резолюцію про «Вшанування пам'яті жертв Голодомору в Україні».

2008 рік в Україні проголошено Роком пам'яті жертв Голодомору. Зараз вперше Європейський парламент визнав Голодомор величезною трагедією в історії людства.

СБУ нарешті відкрило свої архіви, які розкривають механізм організації Голодомору та визнають тих, хто його створив і привів у дію.

Комуністичний режим не міг змиритися з існуванням вільних, незалежних від нього людей. Таких людей слід було знищити.

Один із найбрутальніших сталінських ставлеників М.Хатаєвич ось так цинічно висловився про цю жахливу акцію проти народу:

«Потрібний був голод, щоб показати їм (тобто, селянам-українцям), хто тут господар. Це коштувало мільйони жертв... Ми виграли війну». Які жахливі слова!

Передусім було здійснено жорстокий удар по селянству «Законом від 7 серпня 1932 року», згідно з яким вводилась смертельна кара за розкрадання колгоспної власності.

Цей варварський «закон про колоски» підняв нову, небачену досі хвилю нацькування дітей на батьків (синдром Павлика Морозова), глухої, звірячої ненависті людини до людини, доносів, підозр, знущань. Юні піонери вистежували односельчан і

рідних, доповідали політвідділам, нерідко самі ловили тих, хто зірвав на колгоспному полі один чи два колоски, і радо рапортували на зборах піонерських дружин про досягнуті успіхи в класовій боротьбі. Діти були мобілізовані для чергування на полях...

Масове голодування селян розпочалося в грудні 1931 року і тривало впродовж 22 місяців.

У 1932 році в Україні повністю вичерпалися запаси хліба, голод підкошував цілі райони й області.

А вже до лютого 1933 року з України було вивезено майже все зерно.

Офіційні органи влади замовчували трагедію українського села. Згідно з установкою Й.Сталіна ставилися до голоду як до неіснуючого явища.

Послухайте спогади очевидців . (Фільм)

І ще одна реальна історія однієї родини. Починається вона так, як і казка:

«Було у матері дванадцять синів і тринадцята дочка Галя і чоловік Іван. А далі – вже реальне життя. Сільські комуністи хотіли забрати коня у цієї родини. Іван каже: «Коні і я – одне ціле. Тільки через мій труп дістануться вам вороні». Адже коні тримали сім'ю на світі. «Не віддаси коней – уб'ємо!» І таки вбили батька – годувальника. Залишилась сім'я без засобів існування. Найстрашніше випробування лягло на матір. Уявляєте:

прокидаються вранці тринадцятеро дітей і плачуть, просять: «Мамо, дайте їсти!». А що вона могла вкинути в тринадцять ротиків, коли у хаті ні крихти хліба, ні картоплинки...

Через кілька тижнів, як поховала Оксана свого чоловіка, похорон став звичним явищем. Закопувала Оксана одне за одним, кого в ящику, а більшість малюків загортала у якусь ряднину.

Спіте, діти, спіте, любі.

І не просинайтесь.

Вже не буде мучить згуба.

Забере вас пташка райська.

Спіте міцно, спіте, діти.

І так упродовж двох місяців біля хати у вишняка виросло власне кладовище. Найтяжче було матері, коли копала останню ямку для дочки Галі, якій тоді було п'ять років...

Натопила маковинням,
Затулила лядку й комин.
І в тумані темно-синім
Заспівала колискову.
Виконується пісня.

«*Коліскова 33-го року*» Слова Л. Чуб Муз. Т. Гончар

Люлі, люлі, люлі, люлі...
Мамо, мамо, подивіться:
Онде місяць за хмаринку
Заховався, наче сирник
Закотився за хлібину.

А зірки цукровим дивом
Так і просяться до рота,
Ген Чумацький шлях розлитим
Молоком втік за ворота.

Ой, матусю моя мила.
Їстоньки я хочу дуже,
Дайте хоч би крихту хліба,
Щось я трошки занедужав...
Люлі, люлі, люлі, люлі...

Засинай, моє дитятко,
Бо вже нічка, треба спати.

Завтра з кашею горнятко
Дасть нам ведмедиха-мати.

Ведмежа – її синочок-
Принесе тобі хлібину,
Помідорку, огірочок,
А горобчик – картоплинку.

Не іди лиш з цього світу,
Не лишай мене, дитинко,
Пожалій ти, матір рідну,
Крихітко, моя, кровинко
Люлі, люлі, люлі, люлі...

Ой, матусе, моя нене,
Ой, не плачте ви, рідненька,
Хлібчика просить не буду,
Обніміть мене міцненько.

Заспівайте колискову,
Щоб почули всі звірята
Та заснули разом з нами...

Мамо, спати...їсти...спати...
Люлі, люлі, люлі, люлі...

Цю колискову Любов Чуб присвятила Віктору Чубу, який помер у 1933 році, маючи від народження 5 роцків, та всім дітям –жертвам Голодомору.

«Боже, врятуй мою Маму!»
Мамо! Матусю! Рідненька!
Не покинь мене, моя ненька!
Не лети ти до синього неба,
Бо для доні тобі жити треба.
Твоя донечка їстоньки хоче.
Ось і мишка про жито шепоче...
Хоч не хліба мені, а зернинку знайти,
І до тебе тоді були б сили дійти.

Це зернятко тобі я усе б віддала,
Аби тільки, Матусю, була ти жива!
Боженька! Чуєш? Врятуй мою Маму!
Братика й тата вже кинули в яму.
Від голоду вмерло все наше село.
А людей тут багато-багато жило!..
Залишились тільки я і Матуся.
Тож до тебе, Єдиного, я зараз молюся!

Т. А. Гончар

Лунає траурна музика, виходить дівчина в чорному одязі, читає монолог Романа Кзви "Голосіння матері".

Мати: Мої синочки, доньки малолітні!
Ви сині, мов німого неба синь,
І як же так, у сонце щедрім квітні ви вмерли,
Згинь же смерте, згинь,
О, діти, діти, Ангели невиннії!
Чом ви так тяжко й страшно мовчите?
Ви вже ніколи рідній Україні
Своїх сердець і душ не віддасте...
Ви не розцвівши, згинули дочасне,
Поклав у землю вас голодомор,
Водала я, їх матінка до Спаса
"Звільни нас від грабіжників-потвор.
О, Боже правий!

Ти мій вчуєш голос, спаси нас від проклятої чуми...

Я ж бачу, як важкий достиглий колос

Схилився над голодними дітьми".

Вірш „Вічний монолог”

Я ще не вмер...

Ще промінь в оці грає.

В четвер мені пішов десятый рік.

Хіба в такому віці помирають?!

Ви тільки поверніть мене на бік.

До вишеньки.

В колиску ясночолу...

Я чую запах квітів. Я не вмер...

А небо стрімко падає додола

Тримайте хтось.

Хоча б за коси верб.

Куди ж ви, люди, людоньки, куди?!

Окраєць ласки.

Чи хоч з печі диму?

В клітинці кожній – озеро води.

Я ще не вмер.

...Усі проходять мимо.

...А житечко моє таке густе.

...А мамина рука іще гаряча.

Вам стане соромно колись за те.

Та я вже цього не побачу.

Ще нагадає Мати-Україна,

Ще приголубить діточок своїх...

Яка ж бо перед Богом в нас провина?

Який ми сотворили гріх?

Чи той, що в нас поруйнували храми?

Та руйнували їх не ми!!!

Прийшли в наш край перевертні і хани

Чинить страшну наругу над людьми.

Українське село гинуло мовчки... Люди їли мишей, щурів, горобців, земляних хробаків і слимаків, мололи кістки на борошно, варили шкіру із взуття. Вживали в їжу кульбабу, реп'яхи, проліски, липу, акацію, щавель, кропиву. У людей розпухали обличчя, ноги, животи. Померлих, а часто ще й живих, ввозили і скидали у яму й закопували. Прагнути

врятувати від голодної смерті хоча б дітей, селяни везли їх у міста й залишали в установах, лікарнях, на вулицях. Голод охопив усю Україну, але небачених розмірів набув на півдні, сході та центрі України.

Вірш „Жалива правда”

В жахливий час зникає раптом жах
Аби не збожеволіти завчасно!
Збирає Пам'ять на гірких полях
Людську зневагу, що вродила рясно!

І камені з нелюдського страху!
Куди не глянеш – скривджені мерці.
А як же ті живі?! Під смертним дахом.
...На цвинтарі розкажуть чебреці

Та цвинтарів якраз-то і нема.
...Ні сповіді, ні навіть домовини.
Без тризни поховала всіх зима.
Ніхто, ніде – і кущика калини.

І півстоліття правдоньки – ні з вуст.
Чи, Господи, то не страшна крамола?!
Та ж мусить скрізь дзвонити Златоуст,
Щоби не повторилося ніколи!

Вірш „Дівоча сльоза”

Плаче Таня.
На возі з мерцями.
Вона, людоньки, ще ж бо жива...
А везуть вже до смертної ями.
Забарилися десь перезва.

І нема кому косу розплести.
Повмирили і дружби, й дружки.
Отака українська сієста.
Отакії московські стрічки.

Дочекалася свого весілля.
Мертві хлопці...
Усі женихи!
Наречена поверх, як неділя.
А ще вище – чужії гріхи.

Серед білого дня стало темно.
Що, гробарю, ти Богу сказав?!
Покотилась, як сонце, на землю
Та остання дівоча сльоза.

Уряд свідомо маскував голод, пересиляючи у спустошені села України селян з інших регіонів СРСР. Тільки з листопада по грудень 1933 року в Україну з Білорусії було

відправлено 40 ешелонів з колгоспниками, з центральної черноземної області – 48 ешелонів, з Іванівської – 24.

Нині кажуть, що село постаріло. А це ж прямий наслідок голодомору, матеріальний відгомін ненароджених поколінь. Ми з боєм говоримо сьогодні про генофонд українського народу, непоправно підірваний голодомором 1932–1933 років.

Що ж забрали з собою в могили ті 12 мільйонів великомучеників голодного року? Не тільки те, що вони самі могли створити на цьому світі, а й те, чого вони так і не передали нащадкам. Зяюче провалля утворилося на місці 1933 року в демографічній структурі населення України. Це провалля невідворотно повторювалося потім ще й ще – коли наставала пора народжувати своїх дітей тим дітям, яких давно вже забрала голодна смерть і дітям цих ненароджених.

А пішли ж найкращі несли в могилу найкоштовніше, що є в нації – гени розуму, здоров'я, досконалості фізичної й духовної, гени милосердя ц справедливості, людяності й відвагою, всіх мислимих людських чеснот і талантів. Обривався вічний живий ланцюг поколінь. Українському народові, якого ніколи не щадила доля, було завдано такого удару, якого ще не знав ні він, ні весь цивілізований світ.

Тяжко повертає собі народ України духовне здоров'я. Жадане й драматичне його очищення, радісне й гірке його воскресіння. Надто багато позаду могил. Надто великі втрати. І тільки правда здатна зняти наслідки шоку, заподіяного епопеєю насильницької колективізації та голоду, розкріпачити волю людей.

Тільки виповівши минулі страждання, викричавши давній біль, крок за кроком пройшовши заново хресну дорогу своєї далекої і близької історії, віднайде себе наш народ, гідний прекрасної долі.

Висновки Міжнародної комісії по розслідуванню голодомору в Україні в 1932–1933 роках

1. Причини голодомору:

а) вивезення з України урожаю 1932 року до останнього кілограма внаслідок пограбування селян бригадами активістів з числа членів ВКП(б), комсомольців, комнезамівців і уповноважених з Росії;

б) колективізація;

в) розкуркулювання;

г) денаціоналізація;

д) геноцид.

2. Наслідки голодомору:

а) внаслідок повного виснаження організму від голоду вмерло 12 мільйонів чоловік;

б) вивезено з України до Сибіру, на Урал, райони Крайньої Півночі 3 млн осіб;

в) щохвилини помирало 17 людей, а щодоби – 25 тисяч.

3. Відповідальність:

а) головні ідеологи голодомору: Ленін, Сталін;

б) керівники: Каганович, Молотов;

в) виконавці: Баліцький, Чубар, Косіор, Петровський, Постишев.

4. Комісія вважає:

а) Сталін та ВКП(б) намагались через голод нанести смертельний удар по Україні, по українській нації;

б) злочини, здійснені під час голодомору в Україні беззаперечно були злочином проти людства.

Свідчення Тихона Величко (йому сьогодні вже за 80 років):

«Смерть – це кінець життя. Вона буває важка й легка. Смерть від голоду – це довга страшна смерть. Люди від голоду втрачали розум. Були випадки, коли матері позбавляли життя своїх дітей...Сьогодні ми забули, викинули з пам'яті імена мільйонів наших співвітчизників, які загинули в голодному 33-му. Немає ні імен, ні хрестів, ні могил, де покояться їхні останки. Що ми за люди?»

Вірш „Українська нестерпна сюїта”

Українська нестерпна сюїта...

А навколо – одна сон-трава.

Умирать почали... у квітні.

Коли всюди і все ожива.

Ні живої води... ні порому,
Що єднає життя на порі.
Чи ж то легко смеркати молодому
На ранковій веселій зорі?!

Вірш „Ні труни, ні хрестів”

За Петра, за Дмитра, за Антона,
За Галин, за Оксан, за Докій,
Не співала півча похоронна,
Не лунали дзвони за впокій...

Ні труни, ні хрестів, і ні тризни,
Прямо в яму. Навіки-віків!
Чорна сповідь моєї Вітчизни,
І її затамований гнів.

«Палахкоче свіча

Поминальної нині Молитви»

Достигали жита. І тремтіли Дитячі коліна -
Косоокої смерті чорнів продірявлений плащ...
Вимирало Село – потопала в сльозах Україна,
І розгублене небо ковтало задушений плач.

Шаленів людомор – лютували нові яничари,
І старенька Бабуся міняла Ікону на Сніп...
Над Полями Святими замучені душі ячали,
І Дніпро захлинувся у розпачі страчених Слів.

Вже і проліски, і блавати...
Ще би трохи – і садж зацвів!
Як було тим очам закриватися
Під лункий солов'їний спів?!
...Умирать почали у квітні.

Ні віночка. Ні навіть барвінку...
Наче падалиць – під вітрюган!
То причастя твоє, Укранко.
Українцю, то твій талісман.

Ні могили, ні хресного знаку.
Щоби пам'ять розтерти на дерть!
Це тобі, Україно, подяка.
Щоб на всі покоління.
Ущерть!

Палахкоче свіча Поминальної нині Молитви
І розгнuzдана Пам'ять малює Історії слід...
Тільки ті Колоски – Життєдайного Виміру Витвір,
Як і завше, Очима Дитячими міряють Світ.

Ігор Яворницький

Від голоду в 30-ті роки загинули цілі покоління, а відтак було загублено історичну пам'ять нації, оскільки вмирали батьки, що не встигли передати досвід від свого діда – прадіда, вмирали діти, ще не навчившись говорити. Обірвався не один рід.

Боже великий, всевладний,
Яви нам свою могуть,
Дай розпізнати правду,-
Праведників не забудь.
Дивляться в твої очі
Мільйони скатованих душ.

Пригорни їх, посели на спочинок,
Та їхнього сну не наруш!
Заступи нас і нашу державу
Од кривавих, лютих негод.
Всі ми – суцї,усопші, прийдешні –
Твій пшеничний, безсмертний народ!

Д. Павличко

Сьогодні, коли від початку голодомору минуло десятки років, ми не маємо права забувати народне слово правди і довічного прокляття, послане на голови катам. Бо це слово здолало смерть, аби дійти до нас, збудити в наших серцях пам'ять про мільйони безвинно замучених предків і застерегти від повторення страшних помилок.

Пом'янімо душі померлих від голоду Хвилиною мовчання. *Хвилина мовчання.*

Прости нас, Господи великий
Прости ще раз, в останній раз –
Позбав нас від такого лиха!
Народи всі і грішних нас.

Прости безумство наше, Боже,
Безвір'я й гордощі прости...

Хто в бідах наших нам допоможе?
Спасти нас можеш тільки Ти.
Дай силу нам себе здолати,
Себе в собі перемогти,
Тебе благають діти й мати –
Спасти нас можеш тільки Ти.

Пречиста Діво, Божа Мати,
Своїм нас сяйвом опромінь,

Дай сил гріхи нам подолати
На віки вічнії. Амінь!

Т. А. Гончар

*У той рік заніміли зозулі,
Накувавши знедолений вік,
Наші ноги розпухлі узули
В кирзаки - різакі у той рік.
У той рік мати рідну дитину
Клала в яму, копнувши під бік,
Без труни, загорнувши в ряднину...
А на ранок — помер чоловік.
У той рік і гілля й коріння -
Все троцив буревій навкруги.
І стоїть ще й тепер Україна,
Як скорботна німа край могил.*

(Учені підходить по черзі до столика і запалюють свічки пам'яті)

Голодомор забрав мільйони людей. Кількість жертв голодомору - від 3,5 до 5 млн чоловік, є й інші дані — 8-9 млн чоловік. За підрахунками Роберта Конквеста (США), у 1926 році в СРСР проживало 31,2 млн українців, а за переписом 1939 року - лише 28 млн.

Попелом лежать ці мільйони у нас під ногами. Гарячим пекучим попелом.

І багатьом вже не дає спокою той спопелілий біль предків.

Аби перестав проткати серце, аби упокоївся врешті прах замордованих режимом рідних і близьких наших, маємо затаврувати прокляттям непростених катів, уже мертвих, а особливо — ще живих.

Хай простять нам наше безпам'ятство всі жертви голодомору, що лежать у сирій землі.

З давніх часів люди очищувались вогнем.

Запалювали свічку і мовчки клялися, що пам'ятають, що не забудуть. І тягар із душі спадав.

«Реквієм»

Не звільняється пам'ять,

Відлунює знову роками.

Я зітхну... запалю обгорілу свічу,

Помічаю: не замки - твердині, не храми —

Зкам'янілий чорнозем -

Потріскані стіни плачу.

Піднялись, озиваються в десятиліттях

З долини, аж немов з кам'яної гори

Надійшли. Придивлюсь:

Україна, ХХ століття.

І не рік, а криваве клеймо - «33».

Ми живемо в інший час і не причетні до тих страшних часів. Тому так важко достукатися до сердець нині сущих. Тож запалімо свічки. (*Учні запалюють свічки*).

Коли наша розповідь дійшла до вашого серця, то перед цією свічкою скажіть слова, які згуртують нас - «пам'ять та віра».

Наша пам'ять про тих, хто не встиг запалити свічку. Запалімо свічку, хай її побачать ті, хто став зорями.

Хай палає свіча... хай палає

Поєднає нас вона в цей час.

Хай сьогодні спогади лунають.

Пам'ять чиста, світла і велична

Пісня й слово хай єднає нас.

Гори, священна пам'яті лампадо,

В урочій тиші під склепінням бань.